

De fictie van de buitenplaats

Over het komen en gaan van elites

Arnon Grunberg en Hanneke Ronnes (red.)

Met foto's van Sake Elzinga

Inhoud

- 07 Inleiding – Het nog reutelende lijk
Arnon Grunberg
- 12 Vallende adel
Conrad Gietman
- 16 Aristocraten, luchtkastelen en locomotieven
Arnold Heumakers
- 20 *De boeken der kleine zielen in de achteruitkijkspiegel*
Yme Kuiper
- 24 Stand en schaamte
Hanneke Ronnes
- 28 Dollars, Coca-Cola en jazz
Claartje Wesselink
- 32 *Tuinstad, gentry-ficering en guerilla gardening*
René Boomkens
- 36 De smakeloosheid van de buitenplaats
Bob van Toor
- 42 Biophilia en necrofilie
Arnon Grunberg
- 47 *Die Gedanken sind frei*
- 48 Verantwoording

A photograph of a wooden floor with a coiled white cable. The floor is made of light-colored wooden planks, and the cable is a thin, white, flexible cord that is loosely coiled in the center of the frame. The lighting is soft, creating a warm, slightly dim atmosphere.

Het nog reutelende lijk

Inleiding

Arnon Grunberg

In zijn verrukkelijke novelle *Michael Kohlhaas* schrijft Heinrich von Kleist (1777-1811) al in de eerste zin, in de vertaling van Ria van Hengel, dat de ‘paardenkoper’ Michael Kohlhaas ‘een van de meest rechtschapen en tegelijk meest verschrikkelijke mensen van zijn tijd’ was. De novelle eindigt – ik mag dat verklappen, men leest deze novelle niet vanwege het plot – met de executie van Kohlhaas. De laatste zin luidt: ‘Maar van Kohlhaas hebben er nog tot in de vorige eeuw in Mecklenburg enkele opgewekte, flinke nakomelingen geleefd.’ De sardonische relativering is prachtig, en dan die bijvoeglijke naamwoorden, ‘opgewekte’ en ‘flinke’. De nakomelingen van de geëxecuteerde zijn flink en opgewekt. De geschiedenis is dat doorgaans ook, al kan niet iedereen zijn goede humeur erbij behouden.

De behoefte om onrecht te wreken blijkt alleen maar nieuwe vormen van onrecht met zich mee te brengen, zo leren we van *Michael Kohlhaas*. Juist ook de sensatie dat je onrecht is aangedaan en dat er vervolgens iets moet worden rechtgezet wakkerkt de levenslust aan. De hartstocht begint waar het onrecht een aanvang neemt. Met niets laat de leegte zich zo goed vullen als met walging.

Maar wie wil kan in deze tekst ook een subtiele aanbeveling tot berusting lezen. Berusting staat echter in een kwaad daglicht. Hannah Arendt (1906-1975) schreef in de context van de Holocaust dat de omstander niet onschuldig is, ze reflecteerde over de opvatting dat 'passiviteit de beste politiek was omdat die het minste was van twee kwaden'. Die houding is volgens haar niet meer verdedigbaar, en feitelijk is Arendts opvatting gemeengoed geworden, wie zwijgt stemt toe.

De meest vanzelfsprekende houding die wij kunnen innemen ten aanzien van het verleden is die van de omstander, waarbij er slechts verschillende gradaties van onwetendheid bestaan – al geldt dat laatste ook voor onze houding ten opzichte van het heden. We willen niet zwijgen, dus keuren we het verleden *grosso modo* af. Dat is allemaal prima en begrijpelijk. Maar wat bewerkstelligt die afkeuring precies? Een breuk met het

verleden? Revolutie zonder revolutionair geweld? En denken wij te ontkomen aan de afkeuring of minachting van toekomstige generaties?

Het verleden ligt vast, het is soms moeilijk kenbaar, of het wordt verdrongen. De toekomst daarentegen ligt, tenzij we hardvochtige deterministen zijn, open. Vrijheid bestaat, al is die misschien minder groot dan sommige filosofen dachten en denken. Het zwijgen ten opzichte van het verleden, een passieve houding jegens de geschiedenis, lijkt de burger schuldig te maken. Wie geen omstaander wil zijn moet het verleden van replek dienen, maar dat brengt complicaties met zich mee, waarvan ik er al een paar heb aangestipt. Is geschiedenis beoefenen uitzoeken hoe het werkelijk is geweest, of is het een groot proces om de schuldigen, veelal dood, alsnog te berechten, iets dat in de praktijk de gedaante aanneemt van het uitdrijven van demonen? Of kan dat allebei tegelijk?

De fantasie over tijdreizen komt voort uit de behoefte het verleden te wijzigen om de akelige kantjes ervan af te halen, om op die manier ook het heden te veranderen. De mens wil ingrijpen, ook als hij naar het verleden kijkt. Een enkele keer bestaat dat ingrijpen uit verheerlijken. Vaker overheerst het onbehagen, de opluchting dat het heden

niet het verleden is, de angst dat het verleden via de achterdeur weer binnenkomt.

Voor de burger geldt: waar hij ook kijkt, hij ontwaart het afkeurenswaardige. En ook hij ontkomt niet aan het besef dat het verleden hem gebaard heeft.

Het verleden als bron van trots (het heden valt tegen, het paradijs bestond drie decennia of eeuwen geleden), de strategie van al het nationalisme, laten we verder onbesproken, die fatale verleiding komt elders wel weer eens aan bod.

Zolang tijdreizen een fantasie blijft, kan aan het verleden, nogmaals, weinig tot niets worden gewijzigd, daar is vrijheid gestold. We kunnen wat morrelen aan onze interpretaties, we kunnen verdringen, maar al te openlijke en agressieve verdringing is in sommige gevallen (Holocaust) en sommige landen strafbaar.

Bij de toeschouwer van het verleden wisselen weemoed en spijt elkaar af, milde vormen van schuld en vergetelheid. Ik citeer graag Faulkner, die schreef dat het verleden niet dood is – maar echt levend, voeg ik eraan toe, kan het verleden ook niet worden genoemd, het is het nog reutelende lijk in de gangkast.

Wat Kleist de lezer doet beseffen is dat het verleden, waar het gereduceerd wordt tot onrecht,

een ongekeerde motor blijkt te zijn én ook een gevangenis. Kohlhaas is slaaf van zijn verleden – tegenwoordig spreekt men dan graag van trauma, maar dat maakt de zaak niet inzichtelijker. Nieuwe synoniemen, die de suggestie wekken van vooruitgang, leiden niet per se tot meer inzicht. Hooguit leiden ze tot afname van het onbehagen omdat de synoniemen onbesmet zijn, tot ook zij besmet raken, uiteraard.

In het voorjaar van 2022 verbleef ik een week in Drenthe, om preciezer te zijn op landgoed Overcingel, een stadspaleisje in het centrum van Assen. Hanneke Ronnes, die aan de Rijksuniversiteit Groningen de bijzondere leerstoel Historische buitenplaatsen en landgoederen bekleedt, en Stichting Het Drentse Landschap hadden mij uitgenodigd, enfin, dat is allemaal te lezen in mijn stuk verderop in deze bundel. Buitenplaatsen, fictie en klasse waren de thema's, oftewel het verleden en de omgang met specifieke stukken ervan. Op een avond kwamen wij samen, het vuur knetterde. Wij – enkele specialisten, de Drenthe-schrijver voor een week en Ronnes – lazen voor de gelegenheid geschreven stukken over voornoemde thema's.

Buitenplaatsen en stadskastelen. We bevinden ons dan nooit op grote afstand van *The Great*